

Publicat la www.contrafort.md (<http://contrafort.md>)

[Acasă](#) > Recenzia unei false Revoluții

Recenzia unei false Revoluții

De *Vitalie Sprânceană și Ion Marandici*

Creat 11/13/2010 - 19:29

articol:

 [010.jpg](#) [1]

*Volumul **Revoluția Neoliberală în estul Europei: Idei Economice în Tranziția de la Comunism**, publicat de Dragoș Paul Aligică (George Mason University) și Anthony Evans (ESCP-EAP European School of Management, UK), îndeamnă la reflecții pe marginea unei revoluții teoretice: abandonarea marxismului și îmbrățișarea sintezei neoclasice de către economiștii est-europeni. Cartea conține câteva ipoteze de lucru cu privire la condițiile și factorii care contribuie la difuziunea ideilor economice în spațiul ex-socialist, patru studii de caz care detaliază, în baza unor exemple concrete, amploarea acestui fenomen, dar schițează și piste de cercetare atrăgătoare pentru economiștii preocupați de revoluția teoretică din cadrul disciplinei economice în estul Europei. Deși miza principală este demontarea mitului existenței unei revoluții neoliberale în Europa de Est, cartea poate fi citită și ca o încercare temerară de a oferi o hartă comprehensivă a circulației ideilor dinspre Occident spre Estul european. Totuși de ce a dispărut marxismul din spațiul academic est-european, se întrebă autorii?*

Între „revoluția neoliberală” și „sincronizarea cu Occidentul” Aceste două concepte par să surprindă destul de reușit punctele extreme spre care gravitează opiniile economiștilor

politici atunci când e vorba să trateze fenomenul dispariției bruște în lagărul ex-socialist, la sfârșitul anilor '80 (1989 e, de obicei, punctul de referință), a dogmei economice marxiste și înlocuirea ei, instantaneu, cu abordarea neoclasică populară în Occident. Discuțiile cu privire la precizia terminologică nu acoperă doar contradicții teoretice, ci ascund profunde falii ideologice. Utilizatorii critici ai expresiei „revoluție neoliberală” fie că vin dinspre stânga (ca mișcările anti-corporatiste inspirate de Naomi Klein) și afirmă că transformarea economică a țărilor din fostul lagăr socialist a urmat un model hegemonic în care Vestul și-a impus agenda teoretică, utilizând slăbiciunea economică a fostului rival; fie că vin dinspre dreapta (ca anumite curente național-conservatoare, unele pe filieră puternic religioasă), care sugerează că Vestul n-a ținut cont de particularitățile locale și a purces la uniformizarea agresivă a gândirii și practicilor economice. Cu toate acestea, ambele grupări împărtășesc un punct comun – accentul pe hegemonie și pe asimetria de putere și influență dintre Vest și Est, care a cauzat distribuții injuste (stânga) sau incorecte (conservatorii).

Abordarea lui Dragoș Paul Aligică și Anthony Evans este diferită prin încercarea de a reabilita intelectual Estul european. Ei sugerează că inițiatorii reformelor economice nu au fost simple păpuși ale Occidentului, ci personalități bine conturate în țările lor, care nu au implementat întocmai ceea ce le propunea Jeffrey Sachs, dar au adaptat recomandările occidentalilor la diversele contexte locale. Adoptarea impozitării proporționale în unsprezece țări ex-socialiste (Bulgaria, Estonia, Georgia, Letonia, Lituania, Macedonia, România, Rusia, Serbia, Slovacia și Ucraina) reprezintă un caz exemplar al unei politici economice liberale ce arată că și occidentalii au ce învăța de la est-europeni în materie de neoliberalism. Această metodă de taxare, considerată una extrem de liberală, nu există decât fragmentar în capitalismul anglo-saxon (unele insule britanice și câteva state americane).

Autorii propun evitarea și chiar abandonarea conceptului

„revoluție neoliberală” din cel puțin două motive. Primul ar fi de origine „practică”: înainte de a avea culoarea neoliberală ori de extremism a pieței, reformele economice de la începutul anilor '90 în Europa de Est vizau crearea instituțiilor elementare ale economiei de piață: inițiativă privată, liberalizarea prețurilor... Altfel spus, anterior dezbaterilor teoretice și aprofundărilor ideologice, reformatorii urmau să țină cont de imperative practice concrete. Rafinamentul teoretic și terminologic a venit mai târziu. Mai ales că la începutul tranziției practica cercetării economice în Europa de Est are o puternică tentă aplicativă, în detrimentul cercetărilor teoretice fundamentale. Nici mai târziu, adică astăzi, fundamentalismul pieței nu ocupă un loc important în dezbaterile publice din aceste țări, dezbateri care se referă, mai ales, la necesitatea revenirii statului în economie și elaborarea unor politici sociale.

Al doilea motiv și-ar avea rădăcinile în evoluția disciplinei economice în Occident, evoluție care, spre sfârșitul anilor '80, luase o formă consensuală, predată în majoritatea universităților. Forma standard a învățaturii economice – iată ce au preluat comunitățile epistemice din Est de la colegii lor occidentali. Așa încât, „revoluția neoliberală” în estul Europei e departe de a fi un fenomen extremist – din contra, fundamentul ei, adică nucleul epistemic, reprezenta ceea ce era considerat standard în Vest (numit și *economie mainstream* sau *ortodoxie economică*), adică „cele mai bune realizări ale științei economice occidentale” (p. 23). Mai degrabă decât fundamentalism neoliberal, așa cum încearcă să sugereze retrospectiv unii economiști, politicieni și activiști, conținutul doctrinei economice adoptate în Est reflecta un compromis teoretic numit „sinteza neoclasică” (elaborată de Paul Samuelson în anii '50), ce asimila elemente semnificative din majoritatea teoriilor economice importante (keynesism, nekeynesism, teorie clasică și neoclasică). „Sinteza neoclasică” conține rețete regulatorii pentru a corecta eșecurile pieței și în acest sens nu este reprezentativă pentru extremismul de piață.

Economiștii susceptibili de viziuni extremiste în ceea ce privește rolul pieței sunt adepții Școlii Austriece, școala ce consideră piața infailibilă și fiind cel mai eficient mecanism pentru distribuirea optimă a resurselor. Studiul de caz prezentat în capitolul VI, ce reconstituie răspândirea ideilor Școlii Austriece în estul Europei, ilustrează transformarea „austriecilor” locali în reformiști de centru-stânga sau, cum ar spune autorii, în „economiști obișnuiți”. Or, în acest caz, reformatorii nu au fost „extremiști” ai pieței în nici unul din sensurile cuvântului. Chiar dacă au citit, e drept, clasicii – Friedrich Hayek, Ludwig von Mises, Murray Rothbard –, ar fi o eroare să credem că simpla lectură îi califică în mod automat drept fundamentaliști ai pieței. O recunosc majoritatea campionilor pieței. Egor Gaidar, unul dintre arhitecții tranziției în Rusia: „Da, l-am citit pe Milton Friedman, de asemenea pe Hayek. Ambii au fost pentru noi autorități incontestabile, dar în același timp erau prea departe de realitățile noastre locale”. Mai mult decât atât, reformatorii est-europeni sugerează că fundamentaliștii piețelor nu aveau rețete teoretice pentru economiile în tranziție, adică pentru construirea economiilor de piață. Liberalismul economic radical avea șanse de succes în condițiile unor economii de piață funcționale, dar Occidentul, fiind surprins de colapsul comunismului, nu era pregătit teoretic pentru a ghida tranziția. În schimb, Gaidar spune că s-a inspirat din studiile economistului maghiar Janos Kornai. De altfel, conjunctura specifică a anilor '90 făcea orice transformare să pară una radicală, însă după cum sugerează autorii, tocmai în aceste condiții rolul ideilor este crucial în construirea unui anumit tip de cadru economic. În acest tip de situații critice (*critical junctures*), factorii materiali și structurali contează mai puțin. Astfel, dezbaterea dintre adepții terapiei de șoc (gen Balcerowicz) și cei ai schimbării graduale (gen Iliescu) nu a fost neapărat una între două filosofii economice complet diferite, atâta timp cât ambele curente argumentau necesitatea unei tranziții, iar opiniile lor erau divergente mai ales când era vorba de tempo-ul și

conținutul schimbării, precum și de beneficiarii reformelor.
Răspunsuri locale?

Răspândirea gândirii economice neoclasice în estul Europei a fost considerată de unii drept uniformizare, ceea ce a condus la lichidarea centrelor de gândire alternativă. Or, la o analiză mai detaliată, situația nu se prezintă deloc așa. Fără îndoială, dihotomia fundamentală *pro* sau *anti* capitalism a fost soluționată în folosul primei opțiuni, chiar dacă la începutul tranziției economice în estul Europei puțini erau preocupați de varietatea modelelor capitaliste. De fapt, nici acum nu este clar ce tip de capitalism preferă est-europenii. Se îndreaptă estul Europei, inclusiv Republica Moldova, spre modelul capitalist anglo-saxon, care, lăsând prea multe pe seama pieței, s-a pomenit în criză, sau construim un fel de stat al bunăstării de tip scandinav, care este și el în declin? Sau poate că mergem spre modelul corporatist german sau, altfel spus, spre economia socială propusă de Ludwig Erhard în Germania postbelică? Dar ce facem dacă suntem mai aproape de capitalismul din sudul Europei, de tip spaniol, italian, portughez și grec?

Odată depășit șocul întâlnirii (am fost surprins să aflu cât de mult evoluase știința economică fără ca noi să știm, zice un economist intervievat), primele atitudini critice își fac apariția. Un motiv frecvent de critică este pretinsa universalitate a modelului occidental și neglijarea, de către acesta, a condițiilor locale. Se întreabă un alt economist: „Cum e posibil ca un expert american abia venit în țară să fie privit ca un Dumnezeu atâteștiutor, iar oamenii care își duc viața de cercetare în țară, deținători ai unor rezerve de „cunoaștere locală” să fie marginalizați?” Economiștii autohtoni cunosc faptul că de multe ori indicatorii macroeconomici ai economiilor naționale sunt ajustați cu dibăcie de către politicieni în funcție de ciclul electoral. „Șomajul, zice un intervievat, poate fi între 8 și 10 %, în funcție de hatârul Institutului de Statistică sau de obiectivele Guvernului.” Cititorii își vor aminti probabil și exemplul basarabean de manipulare a indicatorilor – memorabila

ședință a Biroului Național de Statistică, când Vladimir Voronin, pe atunci președinte al țării, indica șefului Biroului, Vitalie Vâlcov, cum ar trebui să calculeze, ideologicește corect, coșul minim de consum și cum să obțină numărul de calorii *necesare* electoral. Dar cazuri de manipulare a datelor statistice au avut loc și la case mai mari, un exemplu notoriu fiind Grecia, care a falsificat statisticile economice pentru a fi acceptată în zona Euro. Nu întâmplător în 2010 Grecia s-a aflat în pragul falimentului.

Doar idei?

Autorii volumului țin cu tot dinadinsul să rămână în cadrul studiului ideilor și al circulației acestora. Sunt dezvăluite astfel o mulțime de detalii istorice cu referire la traduceri economiștilor occidentali în limbile est-europene (e drept, fragmentar și neregulat), despre modul în care alegerea unei teme de cercetare ce se axa pe critica ideologică a economiei burgheze îi oferea economistului șansa de a citi autori și reviste din Occident (fenomenul a fost sugerat și de unii istorici în Uniunea Sovietică), despre cum, în pofida cenzurii oficiale, în Polonia a fost tradus în 1960 manualul de economie al lui Samuelson, despre schimburile academice și sprijinul acordat de diverse organizații internaționale pentru reformarea centrelor de cercetare și a universităților după 1989.

Totodată, această revoluție (sau invazie) ideatică este cercetată prin grila unor teorii filosofice, sociologice și economice: analogia pieței de bunuri cu piața de idei; filosofia științei, mai ales cea inspirată din Thomas Kuhn – pentru a explica alegerea paradigmelor economice; teoria alegerii raționale; difuzionismul; noul instituționalism. Pe durata acestui periplu speculativ se va vedea că nici una dintre teoriile cu greutate nu oferă explicații convingătoare și exhaustive ale răsturnării hegemoniei marxiste, așa încât acest fenomen „iese cumva uscat” din baia teoretică. Dificultatea și-ar putea avea originile în metodologia demersului - studiul exclusiv al „ideilor” sugerează, deopotrivă, și limitele abordării. Or, concentrarea pe idei

riscă să ignore alți factori situați în afara câmpului ideatic (influențe politice, mecanisme birocratice de stat, transformări structurale). Acești factori sunt fundamentali pentru înțelegerea schimbărilor într-un spațiu hiper-centralizat cum era cel socialist, în care școlile de gândire economică (cu excepțiile notabile menționate de autori: János Kornai în Ungaria, Václav Klaus în Cehoslovacia, Leszek Balcerowicz în Polonia) exprimau și studiau mai degrabă directivele ideologice ale congreselor ordinare ale partidelor comuniste decât fenomene economice reale. De fapt, absența acestui cadru explicativ lărgit e recunoscut și de autori, ca o dimensiune sistemică a analizei – „o arhitectură foarte complicată în cadrul căreia interpretarea, normele și valorile, accidentele, factorii sociali și economici joacă un rol important în modelarea ritmului și direcției schimbărilor ideatice.” (p. 103)

Pe de altă parte, această dimensiune sistemică e tratată cam în grabă, pe când, de fapt, ar trebui definită clar pentru a specifica ulterior mecanismele și cauzele care au condus la dispariția oficială a marxismului. Neoficial, tiparul mental marxist a mai rămas viu și nevătămat pe la diverse catedre în estul Europei, deși eticheta „marxist” este ofensatoare, pe când în Occident – marxismul se poartă în academie. Din acest punct de vedere, filosofia științei clarifică un pic lucrurile. Aici trebuie să menționăm că autorii pleacă de la premisa că economia este o știință socială și concluziile lui Thomas Kuhn referitoare la schimbările de paradigmă în fizică, astronomie sau biologie pot fi aplicate și în cazul științei economice. Chiar dacă inițial amintesc de Imre Lakatos, autorii aleg să se inspire din teoriile lui Kuhn, sugerând că alegerea sau schimbarea unei paradigme are la bază un act de credință, asemenea unei convertiri religioase. Faptul că economiștii est-europeni urmau rutina cercetării, practicând inserarea referințelor bibliografice obligatorii spre Lenin, Stalin ori Ceaușescu, fără a crede însă sincer în virtuțile marxismului (partea aceasta e, probabil, cel mai greu de dovedit, întrucât stă, în mare parte, pe mărturii apocrife),

explică ușurința cu care au trecut de partea *dușmanului*. Lakatos este inaplicabil în acest caz, pentru că propune în loc de *paradigmă* noțiunea *program de cercetare* și sugerează că înainte de a respinge un program este necesar să fie demontate întâi teoriile auxiliare, după care miezul programului/paradigmei. O concluzie clară a filosofilor preocupați de istoria progresului științific este că realitatea sau materialul empiric factual nu este suficientă/suficient pentru respingerea unei paradigme (așa cum sugerează autorii cu privire la teoria economică marxistă), a unui program de cercetare sau, cum ar spune Larry Laudan, a unei tradiții de cercetare. S-ar părea că autorii nu țin cont de recomandările lakatosiene, căzând uneori în capcana popper-iană a falsificaționismului naiv, aplicând criteriul realității pentru a invalida marxismul, dar uitând cumva să-l aplice și pentru paradigma neoclasică.

În final, am putea să ne întrebăm retoric dacă, în plină criză, economiștii est-europeni vor fi în stare să-și mențină atașamentul față de ideile de sorginte neoliberală sau în scurt timp vor jura credință unei alte paradigme economice, poate chiar celei marxiste (zic gurile rele că Marx e din nou în lista bestsellerurilor)? Ori vom asista la nașterea neașteptată a vreunei paradigme economice locale (din punctul nostru de vedere, una care s-ar inspira din învățătura morală a Bisericii ar fi suspectul nr. 1)?

Deocamdată, economiștii din Europa de Est se află într-o continuă aliniere la standardele disciplinare occidentale, sunt mereu cu un pas în urmă, semn că sincronizarea cu Occidentul ar putea dura la nesfârșit.

Aligica, Paul Dragoș, și Anthony J. Evans. ***The Neoliberal Revolution in Eastern Europe: Economic Ideas in the Transition from Communism***. Edward Elgar Publishing, 2009

Nr. 9-10 (191-192), septembrie - octombrie 2010

URL sursă: <http://contrafort.md/numere/recenzia-unei-false-revolu-ii>

Linkuri:

[1] http://contrafort.md/sites/default/files/imagini_articole/010_1.jpg